

С. І. Дестярьов

ПРО ПІДГОТОВКУ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ УНІВЕРСИТЕТІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДРУГІЙ ЧВЕРТІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Висвітлено процес професійної підготовки професорів-юристів для університетів Російської імперії у період правління імператора Миколи I як складову державної політики щодо забезпечення бюрократичного апарату імперії професійними чиновниками (у першу чергу цивільної служби).

За часів імператора Миколи I важливою метою було так організувати систему освіти, щоб громадяни, які її отримали, перетворювалися на вірних слуг держави. У цей період однією з основних вимог до освітянської галузі було постачання професійно підготовлених чиновників до державних установ усіх рівнів. Ефективно виконувати цю вимогу навчальні заклади могли, лише маючи викладачів з відповідною підготовкою.

Держава стала перейматися підготовкою професури для вищих навчальних закладів (саме на них, у першу чергу, покладалася вищезазначена функція). У 1828 р. у Дерпті створено інститут для підготовки професорів. У січні 1828 р. Сперанський звернувся до імператора з доповіддю, де йшлося про те, що «для установлення на твердых основаниях правосудия в Государстве нужны: 1) твердые и ясные законы и 2) знающие судьи и законоведцы» [1, с. 8]. Але підготовка майбутніх чиновників з юридичними знаннями була неможливою без професійних викладачів законодавства, яких у державі не було (йдеться про професорів російського походження). Для початку пропонувалося укомплектувати кожен університет хоча б одним або двома російськими професорами права. Але для підготовки таких кадрів вітчизняні університети ще не були пристосовані.

Тоді 23 січня того ж року Микола I наказав обрати з Московської та Санкт-Петербурзької духовних академій по три кращих студенти для подальшого їх навчання юридичним наукам. До числа цих осіб потрапили Орнатський, Пешехонов, Богородський, Знаменський, Неволін і Благовіщенський. Невдовзі після цього імператору було запропоновано викликати з вказаних академій ще шістьох студентів з тією ж метою. Наступними кандидатами на професорські посади стали студенти

Федотов, Крилов, Куніцин, Платонов і брати Я. та С. Баршени [1, с. 10-11].

Для цих майбутніх професорів особисто Сперанським було складено спеціальну програму навчання. Обрані кандидати з усіх дисциплін, що викладалися в університеті, повинні були вивчати лише курс римського права та латинської словесності з пристосуванням останньої до юридичних знань. До того ж вони слухали щоденні приватні лекції. Кожного дня вони повинні були, знаходячись у Другому відділенні Особистої Його Імператорської Величності Канцелярії, займатися: 1) уроками російського публічного права і політичної економії й статистики, якими керували старші чиновники цієї канцелярії, колишні професори Куніцин, Плісов і Клоков; 2) читанням кращих юридичних творів з письмовими звітами (наглядач – статс-секретар Балугьянський); 3) для практики у російських законах читати складені Зводи законів (наглядач – Балугьянський); 4) складати систематичні покажчики (т. зв. алфавіти) по мірі видання книг Повного зібрання законів з метою ознайомлення з усією вітчизняною законодавчою базою (наглядач – Куніцин); 5) складати детальні записки із старих об'ємних справ, що вирішувалися у Сенаті (наглядач – барон Корф) [1, с. 12].

На таку підготовку планувалося виділити два роки. На третій рік вони повинні були скласти суворий іспит, і вже у якості професорів обрати кращих студентів і підготувати з них «достойних преемников и помощников». У першу чергу новими російськими професорами права планувалося укомплектувати Московський і Санкт-Петербурзький університети.

Вже у травні та червні 1829 р. перші 6 студентів, завершивши навчання, успішно склали іспити. Студенти другого набору (до них приєднався також студент Санкт-Петербурзького університету Краніхфельд) успішно завершили навчання у травні 1831 р. Після цього було прийнято рішення відрядити цих студентів для остаточного навчання до Німеччини. Здобувши додаткову освіту в Берлінському університеті, вони у 1832 та 1834 рр. повернулися на батьківщину, склали призначені іспити і всі отримали ступінь доктора права. Вони стали першими вітчизняними професорами-юристами, завдяки яким викладання юридичних наук в університетах, необхідних для майбутніх чиновників Російської імперії, піднялося на більш високий

рівень. Практично всі з названих осіб стали професорами на юридичних кафедрах Санкт-Петербурзького, Московського, Київського Св. Володимира, Харківського університетів, Царськосільського ліцею, Училища правознавства [1, с. 21].

Отже, наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XIX ст. виникає перша група вітчизняних професорів, які викладали російське право.

З появою статуту 1835 р. також було значно розширено штати університетів. Значна увага приділялася професурі й викладацькому складу університетів. Професори вже могли зосередитися на основних дисциплінах, обраних ними – які вони могли викладати професійно. Зникли ситуації, коли професор викладав різні науки. Особисті будинки чи наймані квартири професорів та інших викладачів були звільнені від постюю. Жалування було збільшено професорам у 2,5 рази, а ад'юнктам більш ніж у 4 рази [2, с. 92-94].

Спеціально створений для Університету Св. Володимира статут 1842 р. вводив інститут доцентури, після чого це явище поширилося на інші університети. Введення цього інституту було тісно пов'язане з професіоналізацією професорсько-викладацького складу ВНЗ. На інститут доцентів покладалися великі надії. Але цей крок так себе і не виправдав [2, с. 97-98].

У цілому, незважаючи на деякі негативні явища у сфері освіти, можна констатувати певний прогрес у справі забезпечення навчальних закладів (переважно вищих), професійними освітянськими чиновниками, що у свою чергу, позитивно вплинуло на процес професіоналізації бюрократичного апарату Російської імперії.

Література

1. Баршев Я. Историческая записка о содействии Второго отделения собственной Его Императорского Величества канцелярии развитию юридических наук в России. – СПб., 1876. – 32+7 с. 2. Ферлюдин П. Исторический обзор мер по высшему образованию в России. – Вып. I. Академия наук и университеты. – Саратов: Типо-Литография П.С.Феокристова, 1894. – 190 с.